

Idrija in slovenski gledališki trenutek

Stoletnico ustanovitve Levstikovega Dramatičnega društva, ki smo jo bolj ali manj upravičeno proglasili tudi za stoletnico slovenskega gledališča, proslavljajo gledališke hiše po vsej Sloveniji. Prav bi bilo, če bi se praznovanju tega pomembnega kulturnega jubileja priključila tudi Idrija, katere ime je v zgodovini slovenskega gledališča zapisano na prvih straneh. Res pa je, da bi praznovanje tega jubileja utegnilo v trenutni idrijski kulturni situaciji izzveneti rahlo ironično: Idrija je namreč danes brez prave gledališke stavbe. In vendar je skoraj minilo dvesto let, odkar je prav Idrija med prvimi mesti v Sloveniji dobila svoje gledališče (leta 1769). To je od ustanovitve pa do danes doživljalo vesele in žalostne trenutke. Marija Terezija, ki sicer ni bila ljubiteljica gledališke umetnosti, mu je ob ustanovitvi podarila celotno odrsko opremo, tako da je bilo za tiste čase kar razkošno opremljeno. Prvi gostje v njem so bili nemški potujoči igralci, od leta 1792 pa - ko se je v Idriji naselil Karel Jožef Schikanneder, do tedaj potujoči igralec - so pod njegovim vodstvom pričeli nastopati tudi domačini. Po Schikannedrovem odhodu ni bilo nikogar, ki bi nadaljeval začeto delo. Štirideset let se nihče ni brigal za gledališko poslopje pa je to skoraj popolnoma razpadlo. Obnovili so ga menda 1844. leta. Leta 1850 je z idrijskega gledališkega odra prvič zazvenela beseda v slovenskem jeziku. Tri leta kasneje so Idrijčani že igrali do 1848. leta prepovedanega Linhartovega Matička in kmalu nato še Županovo Micko. V petdesetih in šestdesetih letih so spravili na oder še vrsto drugih slovenskih iger, potem pa je

novi rudniški upravitelj prepovedal uprizarjanje del v slovenskem jeziku. Čitalnici (ustanovljeni 1866. leta), ki je skrbela za gledališko dejavnost, so se vrata gledališča spet odprla šele čez dobro desetletje. Takrat se je vrnil z Dunaja, kjer je obiskoval dramske šole, Vincenc Lapajne, pod čigar vodstvom je idrijsko gledališko življenje doseglo svojo zlato dobo. Lapajne je bil dober režiser, igralec in tudi prevajalec. Leta 1889 so na njegovo pobudo ustanovili Dramatično društvo, ki je delovalo vse do 1927. leta, ko so ga Italijani ukinili. Idrija je bila v tem času pravo gledališko mesto. Sem so prihajali gostovat tudi člani ljubljanskega Dramatičnega društva in igralci ljubljanskega Deželnega gledališča (Borštnik, Danilo, M. Skrbinšek, Podgorska idr.). Leta 1904 pa so gledališče zaradi skrajno slabega stanja stavbe zaprli in Dramatično društvo se je spet preselilo v stare čitalniške prostore. Gledališko poslopje, ki je medtem služilo kot skladišče za rudniško gasilsko orodje, so obnovili šele čez deset let in to največ po zaslugi pisatelja in vnetega kulturnega ter političnega delavca Engelberta Gangla, ki je bil tedaj učitelj na idrijski realki. Otvoritvena predstava v prenovljenem gledališču je bila maja 1914. leta, šest tednov kasneje pa se je pričela svetovna vojna in prekinila komajda spet začeto delo. Prva leta okupacije so Italijani še dovoljevali slovenske gledališke predstave, nato pa so gledališče zopet spremenili v skladišče in med drugo svetovno vojno celo v konjski hlev. Po osvoboditvi ni bilo nikogar, ki bi se zavzel za to, da se nekdanja gledališka stavba obnovi. Pač pa so si tisti, ki so o tem odločali, menda mislili: "Če so iz našega gledališča naredili hlev, zakaj bi mi iz kakega hleva ne naredili gledališča!" In so tako tudi storili, nekdanjo gle-

dališko stavbo pa bi podrli, če je ne bi zaščitil Zavod za spomeniško varstvo. Leta 1952 so jo preuredili v kino dvorano, ki je še danes edini večji prostor v Idriji, primeren za kulturne prireditve.

Taka je kratka zgodovina idrijskega gledališča (povzeta po članku Ivica Bazovičar, objavljenem v I. letniku Idrijskih razgledov). Govori nam predvsem dvoje: 1.) da so najsvetlejša obdobja idrijskega gledališkega življenja povezana z imeni ljudi, ki so vedeli, kaj je gledališče (Schikanneder je bil igralec, Lapajne je obiskoval dramatsko šolo, Gangl je pisal dramska dela.); 2.) da je bila usoda gledališkega posloplja odvisna od vodilnih idrijskih mož, ki so se za posloplje v glavnem malo brigali in se je zato dvakrat znašlo pred popolnim razpadom. Mislim, da bi bilo prvo kot drugo lahko nauk za danes. Problemov idrijske kulture (kakor tudi ostalih problemov) prav gotovo ne bomo rešili, če ne bomo imeli dovolj sposobnih in izobraženih ljudi in če se za rešitev problemov ne bodo z vsem razumevanjem zavzeli tisti, ki odločajo o delitvi finančnih sredstev. To, da Idrija dvaindvajset let po osvoboditvi nima primernih prostorov za kulturne prireditve, je za mesto, ki slovi po visokem standardu in se istočasno ponaša s slavno kulturno preteklostjo, resnična sramota. O tem, kdo je kriv zanjo, ne bi imelo smisla razpravljati, gotovo pa je, da to ni edini greh, ki ga dedujemo iz nedavne preteklosti, ko so o usodi mesta odločali ljudje z vsemi drugimi kvalifikacijami, razen s strokovnimi. Toda govorimo rajši o sedanjosti! Na fakultetah vsako leto doštudira več nekdanjih idrijskih dijakov in vedno več jih bo, ki bodo iskali službo v domačem kraju. Jo bodo našli? Do zdaj je imela Idrija (če odštejemo rudniške inženirje) izredno nizek odstotek ljudi z visoko izobrazbo, kar se je odražalo na vseh področjih, ne nazadnje na kulturnem. S prilivom

mladih intelektualcev se bo idrijsko duhovno ozračje gotovo bolj ali manj prevetrilo. Zdi se mi, da je že skrajni čas za to. V zvezi s spremembami v izobrazbeni strukturi mesta se bo najbrž še bolj boleče pokazal problem mestnega kulturnega centra. Tega smo si do nedavna zamišljali kot kulturni dom. Danes je jasno, da so perspektive za gradnjo takega objekta zelo slabe in se torej zdi najbolj stvaren predlog, naj bi Magazin in kino dvorano (obe spomeniško zaščiteni stavbi) preuredili v nekako kulturno središče. Kino dvorani (nekdanjemu gledališču) bi prizidali odrske prostore in bi tako služila tudi za gledališče, obe stavbi pa bi med seboj povezali. Prednost te zamisli je ta, da bi jo lahko realizirali postopoma. Dvestoletnico idrijskega gledališča (1969. leta) bi gotovo praznovali najlepše, če bi do takrat obnovili in razširili nekdanjo gledališko poslopje. Časa je malo, toda nemogoče to ne bi bilo. Vse bo odvisno od razpoložljivih finančnih sredstev. Če bi se zavedali, da je zdaj najbrž zadnja prilika, da se popravi zamujeno in če bi Idrijčanom končno le prišlo v zavest, da ni pravega standarda brez standarda za vse, tudi denar ne bi smel biti problem. Upanje nam vliva predvsem to, da tisti ljudje, ki imajo trenutno v Idriji največji vpliv, kažejo trezen odnos in dobršno mero zavzetosti, kadar se razpravlja o mestu in njegovih perspektivah.

Ko tako kljub trenutno nerožnati idrijski kulturni situaciji nismo pesimisti, vendar čutimo, kako je usoda naše kulture v mnogčem odvisna od usode celotne slovenske kulture, bolje rečeno: od položaja, ki ga ima ta kultura

v našem družbenopolitičnem življenju. Gospodarska reforma je razčistila odnose med gospodarstvom in politiko in določila, naj se v gospodarstvu upoštevajo predvsem ekonomski zakoni. Taka reforma bi bila že zdavnaj potrebna tudi v kulturi. Umetnost ne bi smela biti zamazan robec, v katerega briše nos, kdorkoli hoče. Lov na čarovnice v zvezi s Kapljami je samo idrijska varianta slovenskih afer z Gajškom ali Brvarjem (vzemimo le najbolj značilna primera!), ki jima v zgodovini slovenske literature zaman iščemo enakih. Danes pri nas o literarni umetnosti lahko sodijo ljudje, ki ne poznajo najbolj navadnih besednih figur, kar še ne bi bilo tako hudo, če ne bi v svoji politični nestrpnosti izgubili vsakemu duševno normalno razvitemu človeku lastnega posluha, ki mu pomaga najti idejo vsaj v tako "težko razumljivih" pesmih, kot so npr. Brvarjeve. In ker je že Cankar zapisal, da "doline šentflorjanske ni blagoslovil Bog zato, da bi redila in pitala umetnike, tatove, razbojnike in druge postopače", in ker vsi vemo, da tatovi in razbojniki spadajo pred sodišče, smo postavili pred sodišče tudi umetnike. Tako je Cankar lahko vesel, ker je živel v dolini šentflorjanski v času, ko umetnikom, ki so žalili čustva klerikalcev, še niso sodili, saj bi ga danes prav gotovo doletela Gajškova usoda. Pri vsem tem je zanimivo, da so slovenski kulturni škandali naleteli na precejšnji odmev in tudi obsodbo pri Srbih in Hrvatih, na Slovenskem pa so tisti kulturni delavci, ki bi s svojim ugledom lahko (in bi tudi morali) spremeniti dogodkom smer, povečini pogumno molčali. Med take vodilne slovenske kulturne delavce spada (vsaj po položaju) tudi Bojan Štih, ki je v svojem članku Slovenski gledališki trenutek (Sodobnost, 10/67) klavrni materialni položaj naših poklicnih gledališč pripisal na rovaš slovenskega nižjega, srednjega in višjega

uradnika, se pravi birokratov, ki nimajo posluha za kulturo in za umetnost. Medtem ko se v naši javnosti že lep čas razpravlja o tem, kako zagotoviti finančna sredstva za družbene službe, tudi za kulturo torej, in vsi vemo, da denarja ni in razmišljamo o potrebi po prerazdelitvi narodnega dohodka (kar pa pravijo, da v trenutnem položaju ni mogoče), medtem se Štih na tihem in zdaj celo na glas jezi na slovenskega birokrata, ki je po njegovem kriv vsega zla! Videti je, da Štih še vedno živi v času pred letom 1950. Tako tudi lahko misli, da o kulturni politiki (se pravi o denarju za kulturo) v komunah odločajo posamezni občinski možje in žene, v resnici pa so občinski proračuni prazni in je vse odvisno od dobre volje gospodarskih organizacij, ki svoj razpoložljivi denar lahko namenijo za nogomet, slavnostne ognjemete, lahko pa tudi za - kulturo. Vse kaže, da živi Štih v povsem svojem svetu, ves posvečen kulturi (zaradi kulture) in je potemtakem razumljivo njegovo negotovanje, kadar ga kdo ali kaj sooči z realnostjo. Ko so se posamezni slovenski literati uprli umetnosti nasprotnim tendencam in bili pripravljeni za svoja načela žrtvovati tudi svojo eksistenco, Štihovega glasu ni bilo slišati. Slišimo ga zdaj, ko so iste tendence ogrozile eksistenco gledališča, ustanove, s katero je povezana njegova lastna eksistenca. Ko nam ob koncu članka Štih izraža željo po "živem, aktualnem in s sodobnimi umetniškimi idejami prežetem gledališču" in to njegovo željo povežem s tiradami na račun "bedastih zabav, športa, volitev lepotic, veselic, vinskih sejmov itd.", ki da poneumljajo ljudi, ne morem, da se ne bi spomnil, kako je prav pod njegovim gledališkim vodstvom Drama uprizarjala igre, kot je bila npr. "Ura naših dni", s katero gotovo ni mogla imeti drugega namena, kot poneumljati slovensko gledališko občinstvo.

seq o o o o o
 bes
 Pozdrav

Resnično živo in aktualno gledališče danes pri nas tudi ne bi bilo mogoče. Kdo bi si npr. upal postaviti na oder lik komunista, ki bi imel, kot vsi ljudje, poleg dobrih lastnosti tudi kup napak!? Hitro bi se našli člani ZK, ki bi v njegovih napakah našli del sebe, in dobro bi bilo, če bi ostalo samo pri javni obsodbi v časopisih (kjer se ponavadi oglašajo tisti, ki tako radi govorijo v množini, v imenu vseh komunistov, tudi tistih, ki niso njihovega mnenja!) Prav taka reakcija bi bila, če bi kdo pokazal v ogledalu naše delavce, le da bi ti - kot najbolj revolucionarni razred - najbrž vdrli v gledališče in sami "naredili red". Tako bi svetoval, naj tisti, ki bi na vsak način hoteli biti družbeno - kritični in aktualni, rajši prikažejo v pravi luči naše intelektualce (humanistično izobražene!) ali kmete (ne tiste v zadrugi)! Skozi njihove napake se bodo prav gotovo razkrili vsi tisti zaviralni momenti, ki naši družbi ne dovolijo še hitrejšega razvoja!

P.S.: Konec članka ni resen, kdo utegne reči celo, da je nezrel. Vsem, ki bi me zaradi tega obsojali, lahko začudeno odvrnem: "Govoril sem vendar o naši kulturi. Se vam zdi, da je naš odnos do nje resen in zrel?"